

ที่ว่าการ อำเภอบางกอกใหญ่

บริเวณปากคลองบางไส้ไก่ที่บรรจบกับคลองบางกอกใหญ่หรือคลองบางหลวง เป็นที่ตั้งของตึกเก่าๆ หลังหนึ่ง เดิมทาสีเหลือง แวดล้อมไปด้วยบ้านเรือนน้อยใหญ่ หากจะพูดว่าเป็นตึกที่ผุดขึ้นกลางสลัมก็คงไม่ผิด ตึกหลังนี้เดิมเป็นสถานที่ราชการ คือที่ว่าการอำเภอบางกอกใหญ่ สร้างราว พ.ศ. ๒๔๔๔ อายุอานามของตึกหลังนี้ราว ๑๒๐ ปี เมื่อทางราชการจัดเขตปกครองใหม่โดยเอาคลองบางกอกใหญ่เป็นแนวเขต ได้ย้ายอำเภอบางกอกใหญ่ไปอยู่ที่ข้างวัดหงส์รัตนาราม สถานที่เดิมกลายเป็นกิ่งอำเภอบุพผาราม

ในต้นรัชกาลที่ ๗ เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทางราชการต้องยุบหน่วยงานบางแห่งลง เพื่อประหยัดรายจ่ายของงบประมาณแผ่นดิน กิ่งอำเภอบุพผารามจึงถูกยุบไปรวมกับอำเภอบางยี่เรือ ซึ่งขณะนั้นอยู่ในบริเวณวัดราชคฤห์ใกล้ๆ ตลาดพลู ห่างจากที่เดิมราว ๒ กิโลเมตรเศษ อำเภอบางยี่เรือเป็นอำเภอเล็ก ที่ว่าการอำเภอเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวได้ถุนสูง มีบันไดลงทั้งสองข้าง ลักษณะเหมือนโรงพัก (สถานีตำรวจ) ในชนบท ถ้าจะเปรียบเทียบกับกิ่งอำเภอ

บุปผารามแล้วแตกต่างกันมาก เพราะที่ว่าการกิ่งอำเภอบุปผาราม เป็นตึกเล็ก ๆ โฉ่อากว่ามาก ต่อมาได้ย้ายอำเภอบางยี่เรือไปอยู่ในบริเวณวัดเวฬุราชลินหรือวัดใหม่ท้องคุ้ง เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “เขตธนบุรี”

ตึกที่ว่าการอำเภอบางกอกใหญ่หรือกิ่งอำเภอบุปผาราม ว่ากันว่าสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมปัตตาเวีย เป็นตึกทรงบันหยาค ๒ ชั้น หลังคามุงกระเบื้องว่าวทำจากซีเมนต์ แต่เดิมน่าจะมุงกระเบื้องดินเผาอย่างกระเบื้องวัด ภายหลังมีการซ่อมแซมเปลี่ยนเป็นกระเบื้องซีเมนต์ ที่สันนิษฐานอย่างนี้ด้วยพบเศษกระเบื้องดินเผา จมอยู่รอบ ๆ ตัวตึก ตัวอาคารมีลักษณะเหมือนตัว T หางสั้น ชั้นบนมี ๓ ห้อง ชั้นล่างมี ๓ ห้อง ห้องตรงกลางใหญ่กว่าห้อง

แผนที่แสดงที่ตั้งกิ่งอำเภอบุปผาราม ซึ่งเคยเป็นที่ว่าการอำเภอบางกอกใหญ่ อยู่ริมคลองบางไส้ไก่

ตึกที่ว่าการอำเภอบางกอกใหญ่และกิ่งอำเภอบุพผารามหลังเก่า
มุมมองจากคลองบางกอกใหญ่ ปัจจุบันถูกรายล้อมด้วยบ้านเรือนแน่นขนัด
(ภาพ : ศูนย์ข้อมูลเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์)

ด้านข้างประมาณ ๑ ใน ๔ ส่วน ชั้นบนทั้งด้านหน้าและด้านหลัง
มีระเบียงอยู่ภายในชายคา ลูกกรงระเบียง ช่องลมประตู หน้าต่าง
และชายคาเป็นไม้ฉลุลายทั้งหมด

ทางด้านหลังตึกมีบันไดทอดจากชั้นบนลงมายังชั้นล่าง
ตึกชั้นล่างมีระเบียงอยู่ภายในชายคาเช่นเดียวกับชั้นบน เพียงแต่
ลูกกรงระเบียงมีรูปแบบแตกต่างจากชั้นบน คือทำด้วยไม้ ๒ ท่อน
พาดทแยงกันอยู่ในกรอบเป็นช่อง ๆ ติดต่อกันไป เสาไม้ที่รองรับ
ระเบียงเจาะเป็นช่องไว้ทั้งด้านบนและล่าง สำหรับสอดตง^๑ โดย
ไม้ใช้ตะปู ช่องลมที่ชั้นล่างทำเป็นลวดลายไม้ฉลุ อาคารมีบันได
ซีเมนต์ ๒ ชั้นลงสู่พื้นดินทั้งด้านหน้าและด้านหลัง รายละเอียด

^๑ไม้เครื่องเรือนที่วางบนรอดหรือคานสำหรับรองพื้นกระดาน

ตัวตึกเป็นอาคาร
ทรงปั้นหยา ๒ ชั้น
หลังคามุงกระเบื้องว่าว
ชั้นบนด้านหน้าและด้านหลัง
เป็นระเบียงอยู่ภายในชายคา
ซึ่งเป็นไม้ฉลุลายทั้งหมด
(ภาพ : ศูนย์ข้อมูล
เล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์)

ของสิ่งก่อสร้างดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ คงรักษาไว้ได้เพียงด้านหลังเท่านั้น นอกนั้นผู้พึ่งต้องบูรณะซ่อมแซมเปลี่ยนไปตามกาลเวลา

ในอดีตที่ยังใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก ตัวอาคารเดิมหันหน้าลงคลองบางกอกใหญ่ มีท่าหน้า มีทางเดินโดยรอบตัวตึกทางเดินก่อด้วยอิฐในแนวตั้งสลัฟพื้นปลา ทางหนึ่งลงไปสู่ท่าหน้า อีกทางหนึ่งไปออกทางด้านชอยวัดประดิษฐารามที่อยู่ทางด้านหลัง

ข้างทางเดินด้านหน้าตัวอาคารฝั่งซ้ายมือปลูกต้นจันทน์กะพ้อ ฝั่งขวามือปลูกต้นจำปี โดยรอบเป็นพุ่มต้นเข็ม ส่วนด้านหน้าที่ ติดคลองบางกอกใหญ่และด้านข้างที่ติดคลองบางไผ่ก็ทำเขื่อนก่ออิฐ ขนาดใหญ่ไว้ แต่ด้วยเป็นเขื่อนก่ออิฐ เมื่อถูกน้ำเซาะก็พังทลายลง จนถึงตัวอาคาร จึงต้องทำเขื่อนใหม่เป็นการชั่วคราวเพื่อป้องกันตึก เอาไว้ ปัจจุบันเขื่อนที่ว่าก็คือขานตึกโดยรอบของเดิมนั่นเอง

บริเวณที่ว่าการอำเภอดเดิมมีแนวเขตชัดเจน ฝั่งเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตำแหน่งที่ตั้งอาคารอยู่ค่อนข้างไปทางคลองบางกอกใหญ่ เดิมมีรั้วไม้ระแนงที่ส่วนปลายสลักเสลาสวยงามล้อมอยู่โดยรอบ

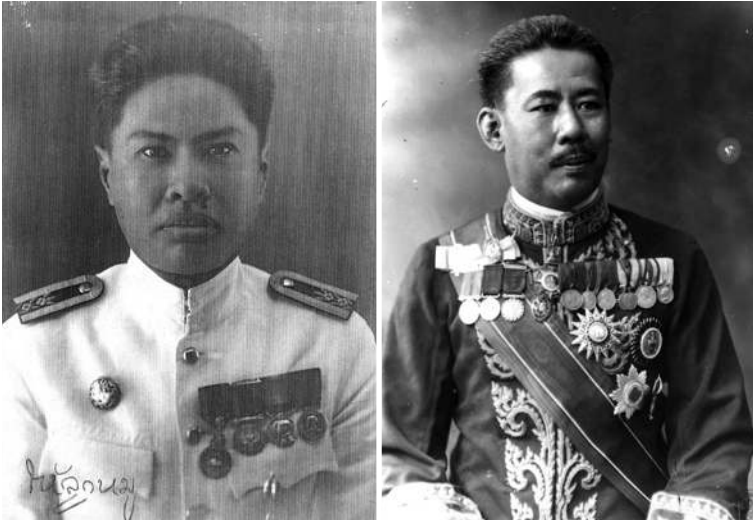

ถ้ามาทางด้านหลังวัดประดิษฐาราม ทางเข้าอาคารจะอยู่ในตรอกแคบๆ ไม่มีอาณาบริเวณรอบๆ เพราะชาวบ้านมาขออาศัยอยู่จนหนาแน่น
(ภาพ : ศูนย์ข้อมูลเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์)

ด้านหน้ามีทางเดินจากตัวตึกลงสู่ท่าน้ำ มีพื้นที่ว่างด้านข้าง ๒ แปลง รวมเนื้อที่ประมาณ ๑๐๐ ตารางวา ส่วนด้านหลังที่มีทางเดินออกสู่ ซอยวัดประดิษฐารามมีพื้นที่ว่างอยู่อีก ๒ แปลง เดิมทางเข้าออก ตรงนี้มีประตูรั้วไม้ขนาดใหญ่ แต่ปิดอยู่ตลอดเวลา ต้องใช้ประตูเล็ก ที่สร้างอยู่กับประตูใหญ่เท่านั้น ส่วนบริเวณที่ว่างทางด้านหลังนี้ ปลูกต้นมะม่วงอยู่เป็นระยะ ๆ มีหลายพันธุ์ เช่น มะม่วงหัวช้าง แก้มแดง อกร่องเขียว

สภาพของอาคารแห่งนี้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อเปลี่ยนมือ มาเป็นของเอกชน เดิมอาคารและที่ดินทั้งหมดเป็นของกรมรักษา- ที่หลวง ซึ่งตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ปัจจุบันเป็นของกรม ธนารักษ์ เมื่อแรกบุกเบิกอำเภอบุปผาราม ทางราชการบอกขายอาคาร โดยมีเงื่อนไขว่าผู้ใดที่ซื้อไปให้รื้อถอนตัวอาคาร แต่ขุนสง่าบุรี (สง่า) นายอำเภอและเป็นบิดาของผู้เขียนได้ไปเจรจากับเจ้าพระยา มุขมนตรี (อวบ) ขอซื้อโดยไม่ต้องรื้อถอนอาคาร เพื่อจะเอาไว้เป็นที่อยู่อาศัย เนื่องจากขณะนั้นยังไม่มีบ้านเป็นของตนเอง เจ้าพระยา มุขมนตรียอมตามที่ขอ และซื้อขายกันในราคากลางที่ต้องรื้อถอน เป็นเงิน ๑๖๐ บาท ตัวอาคารและที่ดินรอบ ๆ ที่ว่าการอำเภอเก่า แห่งนี้จึงอยู่ในความดูแลของขุนสง่าบุรีเรื่อยมา

ต่อมาทางราชการได้เวนคืนที่ดินฝั่งตรงข้าม ทางด้านหลัง ของที่ว่าการอำเภอเก่าซึ่งมีคลองบ้านสมเด็จเป็นแนวเขตอยู่ เพื่อ ขยายโรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยาซึ่งเป็นโรงเรียนฝึกหัดครู ด้วย เหตุนี้จึงมีประชาชนเดือดร้อนไว้ที่อยู่อาศัย บิดาผู้เขียนจึงแบ่งปิ่น ที่ดินให้ผู้เดือดร้อนเข้ามาปลูกสร้างบ้านเรือนในบริเวณโดยรอบ ที่ว่าการอำเภอเดิม เพราะเห็นว่าเป็นที่ดินหลวง ไม่ใช่ที่ส่วนตัว

(บนซ้าย) ชุนสง่าบุรี (สง่า โรจนวิภาค)

บิดาผู้เขียนที่เป็นนายอำเภอคนสุดท้ายก่อนยุบกิ่งอำเภอบุพผาราม

(ภาพ : วรार्ห โรจนวิภาค)

(บนขวา) เจ้าพระยามุขมนตรี (อวบ เปาโรหิตย์)

(ภาพ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

จึงไม่น่าจะหวงห้ามอะไร เริ่มแรกมีเพียงไม่กี่ราย ต่อมาบิดาผู้เขียนได้แบ่งปันที่ดินให้ผู้อื่นจนหมด โดยให้บุคคลเหล่านั้นไปทำสัญญาเช่ากับกรมธนารักษ์โดยตรง ส่วนชานดึกที่อยู่โดยรอบถูกใช้เป็นทางสัญจรที่เปิดให้ผู้คนทั่วไปเดินผ่านไปมาได้โดยไม่ปิดกั้น สภาพอาคารหลังนี้จึงกลายเป็นดึกใหญ่อยู่ท่ามกลางสลัมเช่นที่กล่าวมาแต่ต้น

ผู้เขียนเกิดที่ดึกหลังนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ และยังอยู่ที่ดึกหลังนี้จวบจนปัจจุบัน เมื่อจำความได้เห็นว่าดึกหลังนี้และบริเวณโดยรอบมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนต่างๆ มาก่อนแล้ว อยู่ใน

สภาพชำรุดทรุดโทรมมาก เป็นต้นว่าเขื่อนอิฐที่อยู่ติดกับคลอง บางหลวงและคลองบางไส้ไก่พังทลายลงน้ำ เฉพาะด้านคลอง บางไส้ไก่ที่ดินถูกน้ำเซาะพังทลายไปทั้งหมด เหลือเพียงตัวตึก และชานตึกโดยรอบเท่านั้น ไม่นานนักชานตึกก็พังลงน้ำไปอีก ต้องทำเขื่อนไม้กั้นดินพอประทังไม่ให้พังต่อไป แต่ภายหลังเขื่อนไม้ ก็พังลงอีก น้ำเซาะจนเห็นฐานรากของอาคาร ส่วนเขื่อนอิฐด้าน คลองบางหลวงบางส่วนพังลงน้ำไป ส่วนที่คงเหลืออยู่ก็ใช้การ ะไรไม่ได้ พื้นดินตรงนี้ยังพอเหลืออยู่บ้างเล็กน้อย ใช้ปลูกไม้ดอก และผักสวนครัว ทางเดินจากตัวตึกลงสู่ที่น้ำยังพอเหลืออยู่

ผู้เขียนในวัยเยาว์
ถ่ายภาพร่วมกับมารดา
(ภาพ : วราห์ โรจนวิภาต)

แต่พังมากแล้ว ทำน้ำเป็นสะพานสร้างด้วยไม้ ใช้ขึ้นลงไม่ได้เพราะไม่มีบันได กระดานค้อย ๆ หายไปที่ละแผ่นสองแผ่นจนเหลือแค่เสาคอนกรีตที่อยู่นอกเขื่อนจำนวน ๔ ต้น เมื่อสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เหล็กเส้นหายาก มีแจ็กมาขอเสาทั้ง ๔ ต้นไป โดยทุบคอนกรีตออก เอาแต่เหล็กเส้นข้างใน

ตึกชั้นล่างสภาพทั่วไปยังดีอยู่มาก ยังมีลูกกรงระเบียงเหลืออยู่บ้าง ต่อมาชำรุดเสียหายซ่อมแซมไม่ได้ ค่อย ๆ หายไปที่ละช่องสองช่องจนหมดไปในที่สุด ชั้นล่างเป็นพื้นไม้สัก ฐานของตัวตึกมีช่องระบายอากาศ บางแห่งชำรุดเป็นช่องใหญ่จนมีสุนัขเข้าไปอาศัยคลอเคลีย เมื่อถึงคราวน้ำหลากเข้าท่วมก็พัดพาขยะเข้าไปข้างใต้ตัวตึกเป็นจำนวนมาก ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์จึงได้อุดช่องระบายอากาศทั้งหมด ทำให้เกิดความชื้นสูง ไม้รอด^๒ และพื้นไม้จิงผุและยุบตัวลง ถ้าจะซ่อมแซมให้เหมือนเดิมต้องเปลี่ยนพื้นไม้ใหม่ทั้งหมดซึ่งต้องใช้เงินมาก จึงเปลี่ยนเป็นถมทรายเทคอนกรีตทับ ส่วนลูกกรงระเบียงชั้นบนเฉพาะด้านหน้าค้อย ๆ หักเสียหายไปที่ละอันสองอัน ถ้าจะซ่อมแซมต้องใช้เงินค่อนข้างสูง จำต้องรื้อลงทั้งหมดแล้วเปลี่ยนเป็นลูกกรงไม้กึ่งแทน

ตึกได้รับการซ่อมแซมครั้งใหญ่โดยกะเทาะปูนฉาบทั้งด้านนอกและด้านในแล้วฉาบปูนใหม่ทั้งหมด หน้าต่างทั้ง ๑๒ ช่องเดิมมีลวดลายปูนปั้นทำเป็นกรอบประดับประดาไว้ทุกช่อง เฉพาะขอบล่างมีบัวรองรับ ถ้ามองภาพไม่ออกให้นึกถึงหน้าต่างตึกแถวริมถนนอัษฎางค์ ปากคลองตลาด แต่เมื่อคราวซ่อมแซมตึก

^๒ ไม้ที่สอดรูเสาทั้งคู่ สำหรับรับกระดานเลื่อน

ครั้งใหญ่ได้พิจารณาแล้วว่าไม่น่าจะรักษาลวดลายปูนปั้นเหล่านี้ไว้ได้ เพราะกรอบลายของเดิมทำหยาบ ๆ ไม่สวยงามแต่อย่างใด ถ้าจะให้ช่างปั้นใหม่ทั้งหมดก็เสียค่าแรงงานโดยใช้เหตุ จึงรื้อลงทั้งหมด ไม่มีร่องรอยของเดิมเหลืออยู่อีก

บริเวณด้านหลังอาคารที่เดิมเป็นที่ว่างมีต้นมะม่วงปลูกอยู่เต็ม มีทางเดินปูด้วยอิฐแบบสลัฟพื้นปลาทอดยาวจากตัวตึกออกสู่ชอยวัดประดิษฐาราม ซึ่งมีประตูใหญ่เปิดเข้าออกได้ ปัจจุบันไม่เหลือสภาพเดิมแล้ว เพราะมีบ้านเรือนเอกชนปลูกอยู่เต็มไปหมด เดิมพื้นดินโดยรอบตัวตึกมีระดับต่ำกว่าชานตึกประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ในระยะเวลา ๗๐-๘๐ ปีมานี้ มีการถมพื้นดินขึ้นมาจนสูงเท่ากับระดับของชานตึก

ปัจจุบันคนรุ่นเก่า ๆ ที่เหลืออยู่ยังคงเรียกตึกหลังนี้ว่า **ศาลอำเภอกำ** ในอดีตที่ใช้ทางน้ำเป็นหลัก ด้านหน้าอาคารคือฝั่งที่ติดกับคลองบางหลวง แต่เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น การคมนาคมทางถนนสะดวกกว่าทางน้ำ อีกทั้งทางเดินด้านคลองบางหลวงถูกรุกล้ำไม่มีทางออกสู่ทางน้ำอีกต่อไป ทำให้การเดินทางสัญจรต้องออกสู่ด้านชอยวัดประดิษฐารามได้ทางเดียว ด้านหลังของที่ว่าการอำเภอกำแห่งนี้จึงกลายเป็นด้านหน้าไปโดยปริยาย